

Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgenmesi: Alaçam (Samsun) Geleneksel Sokaklarından Örnekler

Seda Mert*¹, Seda Çalışır Hovardaoglu²,

*¹ İmar ve Şehircilik Müdürü, Yakakent Belediyesi, SAMSUN

² Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, KAYSERİ

(Alınış / Received: 20.01.2018, Kabul / Accepted: 24.04.2018, Online Yayınlanma / Published Online: 30.04.2018)

Anahtar Kelimeler

Tarihi Çevre,
Geleneksel Sokak,
Belgeleme,
Alaçam.

Özet: Sokaklar, toplumların farklı coğrafi koşullarda ürettikleri çok çeşitli mekansal biçimlenmenin bir göstergesi olarak kentlerin önemli bir parçasıdır. Bazen aynı ve kuşaklar boyu değişmeyen gereksinimlere cevap vermeye çalışırken, bazen çağın gereksinimlerine bağlı olarak sürekli biçimde yenilenirler. Bu bakışla kentsel yaşam içinde sokağa ilişkin çoğu değerlendirme, sokağı tarihi birikimin izlerini taşıyan ve aynı zamanda günümüzün yaşayan mekanları olarak toplumsal, ekonomik ve politik yaşamın önemli alanlarından biri olarak açıklamaktadır. Bu değerlendirme, sokağın analizinde doğal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi çok çeşitli açılardan araştırmanın gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma ile sokağın durağan, yaşamsal ve çevresel öğeleri bağlamında tüm bileşenlerini birarada dönemselsel açıdan değerlendirmeyi ve sokağın mekansal değişim sürecinin belgenmesine yönelik bir analiz gerçekleştirmeyi amaçlayan bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Samsun ili Alaçam ilçesi kentsel sit alanlarındaki sokaklar mekansal değişim sürecini açıklamadaki örnekleme temsil etmektedir.

Documentation of the Spatial Transformation of Street: A Case Study on the Traditional Streets from the City of Alaçam (Samsun)

Keywords

Historical Site,
Traditional Street,
Documentation,
Alaçam.

Abstract: Street, as one of the main indicators of social production of space in various geographic conditions, represents a significant component of urban systems. They sometimes resist certain changes and maintain their basic spatial organization; but generally social changes and contemporary needs necessitate spatial transformation. Through this view, many studies tend to explain streets as the spatial organizations of social, economic and political life which convey the footprints of the history of social production of space. Having regard to these explanations, this study states that every analysis of street needs to consider the natural, geographical, social, cultural and economic variables. This study, on the other hand, is an attempt both to analyze the spatial organization of street both in terms of these variables temporally and to document these temporal changes. Traditional streets of the urban conservation area of the City of Alaçam in Samsun province represent the case area of this study.

1. Giriş

Sokak, sözlük bilgisi olarak çoğu zaman, yapı ile birlikte değerlendirilmiş ve /veya yaya-taşıtlı ilişkisinde kullanım ve genişlik, hatta uzunluk açısından açıklanmaya çalışılmıştır [1]. Örneğin Hasol [2], sokağı “kent ve kasaba içinde yapılar arasındaki yol” olarak tanımlarken; çeşitli çalışmalarda “il, ilçe gibi yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar ve kısa olabilen yol” olarak da açıklanmıştır [3]. Jacobs, sokakları ilginç görünen bir kentin de ilginç olabileceğini belirtirken; sokakları, birbirini tanımayan insanların samimi, mahrem bir sosyallikte bir araya geldiği ve insanların birbirlerini bu biçimde tanımaktan hiç rahatsız olmadıkları bir yer olarak da değerlendirmiştir [4]. Jacobs, kent sokağındaki yaşamın bir yandan yakın-samimi komşuluk ilişkileri kurmaya olanak tanırken, diğer yandan mahremiyeti koruyan bir özelliği olduğunu da vurgulamaktadır. İyi bir kent sokağında komşular, insanların temel mahremiyetini koruma arzusu ile çevresindeki insanlarla çeşitli derecelerde temas, hoş vakit geçirme ya da yardımlaşma isteği arasında mucizevi bir denge kurar. Bu denge büyük ölçüde, hassas bir şekilde düzenlenmiş minik ayrıntılar sayesinde sağlanır; bu ayrıntılar o kadar kendiliğinden hayata geçirilmiş ve kabullenilmiştir ki, normalde verili oldukları düşünülür [5].

Crouch [6], kültürel eylemler açısından da sokağın en hareketli mekanlardan biri olduğunu, sokağın kültürel pratiğin ve insanların kent hakkındaki bilgisinin yeri olarak değerlendirilebileceğini açıklar. Crouch’a göre kültürel eylemler sokak görünümünün önemli bir parçasını oluşturur ve her bir eylem, sokağın görünümüne katkıda bulunur. Her bakış, kendi gerçekliği üzerinden sokağı yeniden tanımlarken; sokaklar, toplumsal karşılaşmalara ve siyasi protestolara sahne olan özgürlüğün ve direnişin sergilendiği, hem keyifli hem de toplumsal kaygıların yaşandığı, kente özgü ve büyüleyiciliğini elinde tutan, bütün bu ilgi alanlarını şehrin içinde barındıran bir mekan olarak da ifade edilmiştir [7]. Sokağın tarih boyunca çok çeşitli anlamlar üzerinden açıklanması, sokağı belli başlıklar altında değerlendirmeye yönelik bilimsel çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Böylesi bir çalışmada sokak, kamusal bir mekan, yaya ve taşıtlı olanaklı bir ulaşım alanı, yaşayan bir komşuluk bölgesi, oyun ve öğrenme alanı, yeşil alan ve tarihi birikimleriyle kentin önemli bir parçası olarak açıklanmıştır [8].

Sokak, tarihi çevrelerin korunmasına yönelik çalışmaların hız kazandığı dönemlerden itibaren kent kimliğinin bir parçası olarak koruma amaçlı çalışmalara da konu olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında tarihi çevrelerin korunmasına yönelik ilgi artmış ve özellikle 1960’lı yıllardan itibaren korumada her türlü müdahale öncesinde, doğru ve güvenilir bir belgelemenin gerekliliği üzerinde tartışmalar hız kazanmıştır. Bu dönemde, tarihi çevrelerdeki sokakların kentsel kimliğin önemli bir bileşeni olduğu; fiziki özellikleri kadar, toplumsal yapısı ve gündelik yaşamdaki etkilerinin değerlendirilmesi gerektiği düşünceleri, 1970’li yılların sonunda sokağın koruma ve kullanılmasına yönelik çalışmaları da beraberinde getirmiştir [9]. UNESCO Genel Kurulu’nca 1976’da Nairobi’de kabul edilen “Tarihi ve Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı”nda, tarihi çevrelerin korunması ve değişen kentsel düzenlemelerle birlikte değerlendirilmesinde kentsel mekanın onu oluşturan parçalar ve insan faaliyetleriyle birlikte değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır [10]. 1978 yılında ICOMOS, Tarihi Kentlerin Sokakları ile ilgili gerçekleştirdiği sempozyumda özellikle motorlu taşıtlı trafiğinin tarihi kent merkezlerindeki sokaklara görsel ve gürültü gibi olumsuz etkilerinin olduğunu; yayaların geleneksel sokak yaşamının değiştiğini; sokakların ölçek, malzeme ve renk gibi birçok açıdan çok fazla müdahale gördüğünü ve sokakla bütünleşen yapılarıdaki toplumsal yaşamın da analiz edilmesinin gerekliliğini ortaya koyan bir değerlendirmeye ulaşmıştır [11].

1987 tarihli Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, sokakları da yapı ve açık alanlar gibi kentsel korumanın önemli bir parçası olarak ele almıştır. Tüzük, kentin ve kentsel alanın tarihi karakteri ile bu karakteri oluşturan maddi ve tinsel bileşenleri tanımlarken; kent dokularının parsel ve sokaklar tarafından da tanımlandığını ve bu özellikleri tehdit eden olumsuz etkenlerin tarihi kent veya kentsel alanın özgünlüğünü zedeleyebileceğini belirtmiştir [12]. Diğer yandan tarihi bir kent ya da kentsel alandaki trafiğin denetlenmesi, kent ve bölge planlarının öngördüğü yeni otoyolların, tarihi kente veya kentsel alana girmemesi gerektiği, fakat tarihi kente ulaşımı kolaylaştıracak yönde düzenlenmeler yapılabileceği de tüzükte belirtilen konular arasındadır [13].

Sokağa ilişkin çoğu değerlendirme sokağın yaşayan, geçmişe tanıklık etmiş ve geçmişi bugüne taşıyan sosyo-kültürel yaşamı da içinde barındıran bir alan olduğunu ve doğal çevreyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucunu vurgulamaktadır. Bu bakışla, sokağı analiz etmeye çalışan bir yaklaşımın sokağı doğal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi çok çeşitli açılardan değerlendirmesi ve mimari ve kentsel açıdan yapısal değişiminin de bu yaklaşımla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Sokağın tarihi ve kültürel birikiminin açıklanması ve sokağın belgelenmesi açısından bu değerlendirmeler yönlendirici olmuş ve bu çalışmada sokağın tarihi birikiminin belgelenmesinin belirlenen üç temel başlık altında ele alınması gereği ortaya konulmuştur.

Ancak her dönemin bu başlıklarda derinlemesine olanak tanıyacak bilgi birikimine ulaşamadığı için, dönemsel açıklamalarda genellemeler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu başlıklar şöyle belirlenmiştir:

-Durağan ögeler,

Dikey ve yatay ögeler (Yapılar, duvarlar, sokak mobilyaları, peyzaj elemanları ve merdivenler, yaya-taşıt yolu, meydan, otopark, parsel, teknik altyapı gibi)

-Yaşamsal ögeler

Sokağı Kullananlar (Sokak sakinleri ve seyahat edenler), kültürel ve ekonomik ögeler

-Çevresel ögeler

Mikroklimsel, topografik, flora ve fauna gibi doğal çevre değerlerinden oluşan ögeler [14].

Bu çalışmada, Samsun ili Alaçam ilçesi kentsel sit alanlarındaki geleneksel sokaklar, örneklem alanı olarak belirlenmiştir. Alaçam, iki dağ arasındaki Alaçam Deresi'nin oluşturduğu vadi içinde Karadeniz'e doğru gelişen bir ilçedir. Alaçam ilçe merkezindeki iki adet kentsel sit alanı, Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahallenin sınırları içinde yer almaktadır. Kentsel Sit Alanlarından biri, Alaçam Deresi (Uluçay)'ın batı kenarında Karşıyaka Mahallesi sınırları içindedir. Derenin doğu kenarında kalan diğer kentsel sit alanı ise, Yeni Cami ve Çeşme Mahallesi sınırları içindedir.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada, tarihi süreklilikte sokağın mekansal değişim sürecinin belgenmesinde, yere özgü veri temelli bir çalışma önceliklidir. Bu amaçla, Samsun ilinin Alaçam ilçe merkezi kentsel sit alanlarındaki geleneksel sokaklardan seçilen örnekler bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Kentsel Sit Alanları içinde yer alan Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri'ndeki sokaklar, tarihin her döneminde toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişim ve değişimlerden etkilenmiştir. Bu sokakların dönemsel değişimlerinin açıklanması için literatür ve alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Literatür araştırması, resmi kurum kaynakları ve resmi-özel kütüphanelerden kavramsal çerçeve ve örneklem alanına ilişkin hazırlanmış kaynaklara ulaşılmasını hedeflemiştir. Literatür araştırması, yazılı kaynaklar gibi proje, harita ve diğer çizili ve görsel bilgilerin bir araya getirilmesini de içermektedir. Literatür araştırmasının birinci kısmı, tarihi çevrelerde sokağın belgelenmesine yönelik çalışmaların ve Türkiye'de bu sürecin gerçekleşmesine dair yaklaşımların literatür araştırmasının yapıldığı süreçtir. İkinci kısım, Alaçam Kentsel Sit Alanları ve alanlardaki mahalle ve sokakların yazılı, çizili ve görsel verilerine yönelik literatür araştırmasını kapsamaktadır.

Veri toplamanın ikinci kısmı, arazi bilgisine ulaşılabilmesi ve fotoğraflama amaçlı teknik gezilerden oluşan kısımdır. Alan araştırması sırasında görüşmelerle yerel dönemsel bilgiye ulaşma ve harita bilgisinin oluşturulması, aynı zamanda örneklemelerden fotoğraflama yöntemiyle de alana ilişkin görsel veri toplanmasını içermektedir. Elde edilen tüm veriler, birarada değerlendirilerek, örneklem alanında sokağın mekansal değişim sürecinin dönemsel değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümün ilk kısmı, Türkiye'de tarihi çevrelerde sokağın belgelenmesine yönelik yaklaşımları, Osmanlı Dönemi sonlarından itibaren dönemsel olarak açıklayan genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Bölümün ikinci kısmında ise Alaçam kentsel sit alanlarındaki sokaklardan örnekler özelinde sokağın mekansal değişiminin belgelenmesi amaçlanmıştır.

3.1. Türkiye'de Tarihi Çevrelerdeki Belgeleme Yaklaşımları Bağlamında Sokak

Bu çalışma kapsamında ulaşılabilen veriler, özellikle 19. yüzyılın sonlarında tarihi çevrelerdeki sokakların belgelenmesine olanak tanımaktadır. 19. yüzyılın son çeyreğinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna değin geçen sürede, Osmanlı Devleti içinde yaşanan sosyo-kültürel, ekonomik ve politik birçok konudaki değişim kentlerde de etkili olmuştur. Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra, Sultan Abdülmecid'in imara yönelik uygulamaları incelediği ve ulaşımına yönelik çalışmalara ağırlık verdiği çeşitli çalışmalarda yer almaktadır [15]. Bu dönemde eski eser ve kısmen tarihi çevrelerin korunmasına yönelik yasal ve yönetsel düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. İlki 1848 yılında çıkarılan Ebniye Nizamnameleri, özellikle belli başlı büyük kentlerdeki ulaşım ve yeni yapılaşma gibi konularda tanım ve uygulamalar getirmekle beraber, yerleşik alanlardaki eski yapılara ilişkin bazı hükümler de içermektedir. Örneğin Nizamname'nin 4. Maddesi, yangın yerlerinde onarılabilecek nitelikteki yapıların yolları genişletmek amacıyla geriye çekilmesini, bir başka deyişle tümüyle yıkılarak yeniden yapılmasını öngörmektedir. Bu önlemin özellikle İstanbul'da yeni ve yeterli genişlikte yol açabilmek için alındığı bilinmektedir [16]. 1849 ve 1864 tarihli Ebniye Nizamnameleri'nin bazı maddeleri de mevcut dokunun yenilenmesine yönelik kararlar içermekte ve geleneksel dokunun önemli bir bileşeni olan sokağa müdahaleyi de beraberinde getirmektedir. 1882 tarihli Ebniye Kanunu ise başta İstanbul olmak üzere

İmparatorluğun büyük kentlerindeki imar etkinliklerini tanımlarken, sokakların genişletilmesinde, sokağın bir yanı ya da iki yanındaki yapıların yıkılmasına ilişkin kararları da içermektedir [17]. Bu dönem, bir yandan kentin geleneksel sokak dokusunu yer yer yokeden; diğer yandan sınırlı düzeyde de olsa sokağı koruyan iki ayrı tutumun özellikle büyük kentlerdeki değişimini ortaya koymaktadır. Geleneksel sokağın belgenmesinden çok, değişen ulaşım olanaklarının da etkisiyle ve özellikle İstanbul'daki gibi yangınlar sonrasında yeni ulaşım kararlarının alınarak kentin mevcut dokusuna müdahaleyi içermektedir. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen sürede ise sokağın belgenmesine yönelik düzenlemeler dönemsel başlıklar altında şöyle değerlendirilebilir.

3.1.1. 1923-1950 Arası Dönem

Osmanlı Dönemi sonlarında, taşınır eserleri içeren ve müze katalogları oluşturmayı amaçlayan belgeleme çalışmaları, Cumhuriyetin ilanından sonra taşınmaz kültür varlıklarını da kapsamaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilk 30 yılında "Anıtların hüviyetini bozmadan onlara yaşama imkanı verilmesi, örnek durumda olan eserlerin korunmasının yeterli olmadığı, her eserin korunması ve onarılacak yapılara işlev verilmesi gerektiği" konuları gündeme gelmiştir [18]. Anıtların belgenmesi ve onarımı çalışmaları sırasında çevrelerinin düzenlenmesine yönelik kararlar da alınmaya başlanmış ve özellikle anıtlar, imar planı yollarının istikametini de belirlemiştir. Ülgen [19] de bu konuyla ilgili olarak yolların, anıtların mimari tasarımına ve vaziyetine göre düzenlenmesi gerektiğini; yapı ile yol ilişkisinin kurularak, anıtın yoldan cephe alması ve yolun boy ve genişliklerinin yapıyla ilişkilendirilerek tasarlanması gerektiğini belirtmektedir.

1930 yılı ve devam eden yıllarda, tarihi eserlerin belgenmesi ve onarımına yönelik çalışmalar yanı sıra imar hareketleri de geleneksel sokak dokusunun değişimini etkilemiştir. 1930'lu yıllar, Türkiye kent planlama tarihi açısından son derece özel bir dönemi, Osmanlı kentinin arazi kullanımlarını esas alan modernizm dönemi kentlerinin mekânsal ilişki biçimlerine dönüşümünün ulusal düzeyde gerçekleşmeye başladığı bir dönemi temsil eder [20]. 1930-1944 dönemindeki yasal düzenlemeler ve değişimler sırasında küçük büyük bütün yerleşmelerde, Cumhuriyet rejimini simgeleştiren yapılar yer almış, kentlere çağdaş görünüm vermek için düzenli yollar açmak, kentin aydınlatmasını sağlamak, geniş yeşil alanlar, parklar yapmak ve kente su getirmek gibi uygulamalar yapılmıştır [21]. Bu dönem imar uygulamaları ile gerçekleştirilen yeni yapılaşmalar ve ulaşım öncelikli düzenlemeler, kentlerin tarihi çevrelerini büyük oranda etkilemiştir. Bu dönem imar planlarında tarihi çevrelerin korunmasına yönelik plan kararları alınmasına karşılık, ulaşım anlamında geleneksel sokak değişimini de beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşıma örnek olarak, Ekim 1946 yılında yayımlanan Bayındırlık İşleri Dergisi'nde yolların düzenlenmesinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri şöyle değerlendirilmiştir:

İmar Planlarının düzenlenmesinde takip edilen noktayı nazar, mevcut şehir bölgesini mümkün olduğu kadar bütün karakteri ile muhafaza etmek, yalnız yollarının modern seyrüsefer ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzeltilmesini sağlamak, mümkün olan yerlerine yeşil sahalara koymak ve buraları diğer yeşil bölgelerle bağlayarak bu bölgelerde ışık ve hava almak imkanları vermektedir [22].

3.1.2. 1951-1980 Arası Dönem

1950li yıllar öncesinde tarihi çevrelerin, tüm bileşenleriyle birlikte belgeleme ve korunmasına yönelik kapsamlı bir çabadan bahsetmek olası değildir. 1950ler ise yasal ve yönetsel sürecin hız kazanmaya başladığı bir dönemdir. Bu süreçte, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), 1951 yılında 5805 sayılı yasayla birlikte hem ilke koyan, hem de uygulamaya yönelik karar alan ve yasayla oluşturulmuş ilk kurumdur. 1956'da 6785 Sayılı İmar Yasası ise, Kurul'a tarihi çevre ölçeğinde de bazı yetkiler vermiştir. Bu yetki, Kurulun giderek 'sit' tanım ve kavramlarıyla ilgilenmesi, özellikle 'kentsel sit' e yönelik olumlu girişimlerde bulunması sonucunu getirmiştir [23]. Bu dönemde gerçekleştirilen imar planlarında ise, tarihi çevreleri "Protokol Alanı" olarak belirleyen ve koruma amaçlı plan kararlarının belirlendiği alanlar dikkat çekmektedir. Erzurum, Sivas, Kastamonu ve Urfa İmar Planları gibi bazı imar planlarında ise, korunması gerekli sokak, meydan ve cephe tanımları getirilmiştir [24]. Ancak özellikle yapı ve nüfus yoğunluğundaki artma eğilimi, yaya ve taşıt trafiğini artırırken kent içi ulaşımına yönelik çözümleri de beraberinde getirmiştir. Bu çözümler, genellikle yolların genişlik ve malzemelerine yönelik düzenlemeleri içermiştir. Bu kararlar ise çoğu zaman geleneksel sokak dokusunu yok edici örnekler olarak karşımıza çıkmıştır. Kuban [25], bu dönemde İstanbul da dahil olmak üzere bütün tarihi kentlerde mahallenin değişmeye başladığını, dar ve eğri geleneksel sokakların apartmanların arasında kaldığını belirtmektedir.

Prof. Aru, 1960'lı yıllarda tarihi çevrelerin değişimini sokak ve yol ayrımı üzerinden şöyle değerlendirmiştir:

Şehirlerimizin bu eski dokuları iyice incelenirse, bu strüktürün hiçte gelişigüzel, düzensiz bir karakter taşımadığı, tamamen aksine, belli organik ünitelerin, küçük merkezler etrafında oluştuğunu, ancak bu

düzen bozulduğu, bazı yersiz ilaveler yapıldığını görürüz. Osmanlı şehirlerinin hakiki bünyesini teşkil eden organik mahalle üniteleri, bugün batı toplumlarının büyük gayretler sarf ederek varmak istedikleri son şekli ifade etmektedir. Eski şehirlerimizde, bugünün şartlarına cevap verecek, taşıtlar ve yayalar ulaştırma şebekesini seçerken, mevcut doku içinden 'sokak' ve 'yol' karakterini taşıyan mekanları net bir şekilde birbirinden ayırsak zaten batının ulaşmak istediği sonuca varmış oluruz [26].

1960'lı yılların sonundan itibaren kentsel ölçekte koruma sorunu, ilgili yasalarda yer almaya başlamış ve bu yasalarda 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün etkileri de ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllar Türkiye'de tarihi anıtların çevreleri ile beraber düşünölmeye başladığı ve "sit" anlayışının oluştuğı dönemleri temsil etmektedir [27]. 1970'li yıllara kadar sokak, büyük ölçüde gelişen ve değışen kentlerin ulaşım kararlarının odağında yer almaktadır. Bu nedenle geleneksel sokak dokusu, genellikle müdahalenin biçimine göre ya yok olmuş, ya da değışime konu olmuştur. 1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Yasası'nın "sit" tanımını getirmesi ve korumanın gerekliliğı, kentsel değıerlerin belgenmesi gibi konuları da kapsayan düzenlemeler Türkiye'de tarihi çevre belgeleme ve koruma yaklaşımlarına yeni bir boyut getirmiştir [28]. 1970'li yılların ikinci yarısında kent merkezlerinde bazı sokakların araç trafiğine kapatılıp yayalara tahsis edilmesi, koruma amaçlı imar planlarının bazılarında sokak korumaya ilişkin kararlara yer verilmesi, geleneksel sokakların korunmasına yönelik artan bir ilgiyi de beraberinde getirmiştir. 1970'lerde başlayan Zeyrek (İstanbul) Çeşme Sokak'taki restorasyon projesi ile 1981 yılında Ankara Dışkale girişindeki 3 sokağın projesi bu çalışmalara örnek verilebilir [29].

3.1.3. 1980 Sonrası Dönem

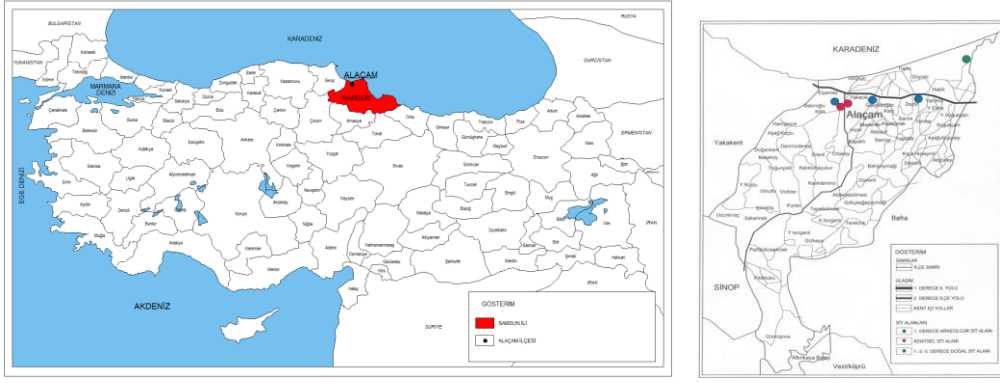
1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu yerine, 1983 yılında 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 7. Maddesi'nde belirtilen; "Tespit ve tescil ile ilgili usuller, esaslar ve kıstaslar yönetmelikte gösterilir" denilmekte ve bu maddede belirtilen Tespit ve Tescil Yönetmeliğı'ne ilişkin çalışmalarda sokak dokusu ve elemanları ile meydan detaylarının haritaya aktarılması; fotoğrafla sokak ve meydanların genel görünümlerinin belgenmesi yöntemi gerekli görölmektedir [30].

2863 Sayılı Koruma Yasası, 1987'de yürürlüğe giren 3386 Sayılı yasa ile bazı değışikliklere uğramıştır. Bu kanun, "planlı koruma" kavramını getirerek, "koruma amaçlı imar planı" ile planlama-koruma ilişkisini kurmuştur. Aynı zamanda, korunacak değıerler belirlenmiş; ancak bu maddeler içerisinde "tarihi sokaklar" bütün olarak ele alınmamıştır. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkındaki Yönetmeliğı'nin 6. Maddesi'nde ise, tespit ve tescil işlemleri ile ilgili belirlemelerde kullanılan: "mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanatsal özelliğı bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten fazla kıymeti olan kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler...) birlikte buldukları alanı ifade eder" şeklindeki kentsel sit tanımı içerisinde sokakların korunmasına yönelik bakışa yönelimin olduğundan bahsedilebilir [31].

2004 yılında 5226 Sayılı Kanun ile 2863 Sayılı Koruma Yasası'nda değışikliklere gidilmiştir. Yasa kapsamında yer alan kentsel sit alanları ve/veya koruma alanlarındaki belirlenen sokaklardaki tescilli/tescilsiz yapıların sokaktan algılanabilir (sokağa bakıveren) cephele ve üst yapıları ile sokağı oluşturan ve sokakla ilişkili çevresel elemanlarını iyileştirmeye yönelik hazırlanan; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararları ve koruma amaçlı imar planları ve/ve ya imar planları hükümlerine uygunluğun zorunlu olduğ u mimari, şehircilik ve mühendislik projelerinin tamamı "Sokak Sağıklaştırma Projesi" olarak tanımlanmaktadır. Projelerin hazırlanmasında Bakanlık mevzuatında yer alan Korunması Gerekli Sokakları Sağıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesi 'ne uygunluk aranır. Şartnamenin Hedefler ve İlkeler başlıklı maddelerinde; "Çevre ve yörenin doğal, kültürel, mimari, tarihi, ekonomik, estetik, görsel değıerlerini ve özgün kimliğini koruyarak ön plana çıkaran bir projelendirme anlayışıyla hareket edilmesi; kullanıcı profili belirlenerek, kullanıcılara göre tasarım yapılması; ayrıca engelli, çocuk, yaşlı gibi dezavantajlı kullanıcıların gereksinimlerine yönelik düzenlemelerin yer alması ve yapılacak tasarımlarda ekolojik dengenin korunması ve sürdürölmesinin hedeflenmesinin gerektiğı belirtilmiştir [32].

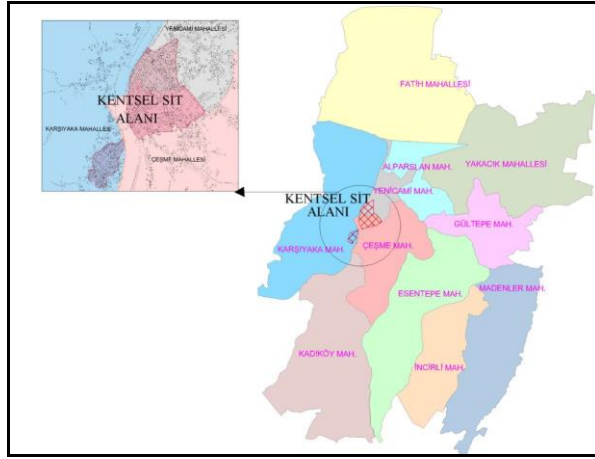
3.2. Alaçam (Samsun) Kentsel Sit Alanları Geleneksel Sokaklarının Mekansal Değışim Sürecinin Belgenmesi

Alaçam, iki dağ arasındaki Alaçam Deresi'nin oluşturduğ u vadi içinde Karadeniz'e doğru gelişen, 35° 36' boylam ve 41° 36' enlem arasında yer alan Samsun ilinin bir ilçesidir. Kızılırmak Deltası'nın verimli toprakları üzerinde, Karadeniz ve Kızılırmak gibi önemli su kaynaklarının yanında yer seçmiş Alaçam'ın, çeşitli kaynaklara göre antik dönemden itibaren yerleşilen bir yerleşim alanı olduğ u bilinmektedir. Sivritepe Kalesi ve çevresi, farklı dönemlere ilişkin buluntularla Alaçam'ın bilinen en eski yerleşim yeridir. Alaçam'ın kentsel sit alanları da Sivritepe'nin yamaçlarında ve Alaçam Deresi Vadisi üzerinde konumlanmıştır.

Şekil 1. Alaçam İlçesi'nin Samsun ili ve Türkiye'deki konumu ve Alaçam Sit Alanları.

Alaçam ilçe merkezindeki iki adet kentsel sit alanı, Yeni Cami, Çeşme ve Karşıyaka Mahalleleri olmak üzere üç ayrı mahallenin sınırları içinde yer almaktadır. Kentsel Sit Alanlarından biri, Alaçam Deresi (Uluçay)'ın batı kenarında Karşıyaka Mahallesi sınırları içindedir. Derenin doğu kenarında kalan diğer kentsel sit alanı ise, Yeni Cami ve Çeşme Mahalleleri'ndedir.

Şekil 2. Alaçam İlçesi Mahalleleri ve Kentsel Sit Alanları.

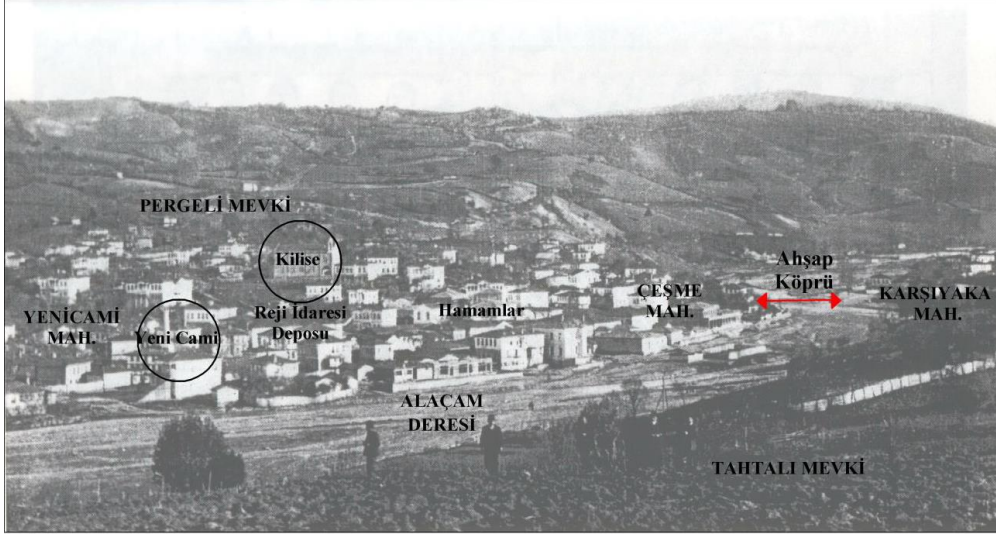
Alaçam merkezinde 2000li yıllarda tarihi çevrelerin belgenmesi ve projelendirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu süreçte, geleneksel sokakların birçoğu sit alanları içerisinde kalmıştır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde sokak belgelemeye yönelik değerlendirmeler, kentsel sit alanı içindeki sokaklardan örneklenmiştir.

3.2.1. 19. yüzyıldan 1920ler'e Alaçam Sokakları

19. yüzyılda hayvansal üretime dayalı pamuk, tiftik gibi maddelerin çeşitli ülkeler tarafından talep edilmesi, tarımsal yapı değişimini beraberinde getirmiş ve bazı liman kentlerinin de önemini artırmıştır. Samsun da bu dönemde kent dokusu ve yaşamı değişen liman kentleri arasında yer almıştır. Kentin ticari hareketliliğini etkileyen bu sürecin, toplumdaki bazı meslek alanları üzerinde de önemli etkileri olduğu çoğu çalışmada ifade edilmektedir. Aktüre [33], Tanzimat'ın ilanından sonra ortaya çıkan yenilik hareketleri ve işlenmiş yabancı malların ülke pazarlarına girmesiyle birlikte Türk tüccarların üstünlüklerini Rum tüccarlara bıraktığını ifade etmektedir. Bu dönemde tütün ticaretinin etkisi ile yabancı tüccarlar da Samsun ve çevresine gelmeye başlamış, özellikle Alaçam-Bafra ve Samsun, tütün üretiminde önde gelen bölgeler haline gelmiştir. 19. yüzyılda Anadolu'ya gelen seyyah Hamilton, Alaçam-Bafra bölgesinde tütün üretiminin önemi hakkında gözlemlerde bulunmuş ve Bafra-Alaçam yolu üzerinde yoğun olarak devam eden bir ticari hareketlilikten bahsetmiştir [34].

Alaçam'ın 19. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen kentsel gelişimine ilişkin az sayıda kaynak bulunmakta ve sınırlı düzeyde bilgi vermektedir. 1878'li yıllara kadar Alaçam'ın "Uluköy" ismini kullandığını ve Uluçay (Alaçam Deresi)'nin etrafında kurulduğunu, camisinin ise Şadibey Camisi olduğunu belgeleyen 1775/21 numaralı Samsun Şer'iyye Sicili yerleşmenin 19. yüzyıldaki konumunu örneklemektedir [35]. 1874 tarihli Hükümet

Konağı; 1887 tarihli Çarşı Camisi (Yeni Cami); Şadi Bey Camisi yakınında, 1897 yılında inşa edildiği belirtilen medrese; 1952 yılında Jandarma Dairesi ve Gençler Kulübü olarak kullanılan 1897 tarihli okul; 1898'de Alaçam Deresi'ne köprü yapılması; 1900'lerde Alaçam-Bafra yolunun inşası, Reji Binası'nın kuruluşu; rüşdiyenin inşası önemli belirleyicilerden bazılarıdır. Diğer yandan 19. yüzyıla ait olduğu tespit edilen bazı çeşmeler de Alaçam'ın gelişimini örnekleyen dönem yapılarıdır. Osmanlı Dönemi sonlarına tarihlenen fotoğraf, bir yandan yerleşmenin gelişimini açıklarken; diğer yandan mahalleler arasındaki sosyo-mekansal ve ekonomik farklılıkları yapılarla belgelemektedir [36]

Şekil 3. Kentsel Sit Alanlarının Osmanlı Dönemi"ndeki görünümü [48].

Bu dönemde Alaçam nüfusu tarımsal üretim dışında, çoğunlukla gayrimüslimler tarafından yürütülen ticaret ve demircilik, kunduracılık, terzilik, tenekeçilik, marangozluk gibi küçük el sanatlarıyla uğraşmaktadır. Alaçam'da tütün tarımının olduğu kadar tütün ticaretinin de önemi büyüktür. Tütün ticareti, toplumsal ekonomik farklılıkları da ortaya çıkarmış ve bu değişim konut alanlarını da etkilemiştir [37]. 19. yüzyılda Samsun Limanı ile ticari ilişkiyi kuran önemli yapılardan biri olan Reji İdaresi çevresinde yoğunlaşan yerleşim alanı, 1950'li yılların sonlarına doğru Alaçam Deresi'nin bulunduğu vadi boyunca kuzeye doğru gelişimini yönlendirmiştir.

Sonuç olarak, sınırlı kaynak bağlamında değerlendirildiğinde Alaçam sokaklarının büyük oranda topografya ve derenin etkisiyle biçimlenmiş, yeşil dokuyla bütünleşen, yapı-bahçe ilişkisini de ortaya çıkaran ve yaya ölçeğinde tasarlanmış, genellikle organik dokuya sahip bir yapıya sahip olduğu belirtilebilir. Diğer yandan, 19. ve 20. yüzyıl arasında Alaçam'da yaşanan sosyo-mekansal, ekonomik ve politik değişimlere bağlı olarak da değişimlere konu olmuştur [38].

3.2.2. 1923-1950 Arası Dönem

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Türk ve Yunan Halklarının Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile birlikte, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye'de oturan Rum-Ortodoks dinine mensup olanlarla, Yunanistan'da bulunan Türkler mecburi mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Mübadele deniz yolu ile yapılmış ve mübadillerin Türkiye'de indirildikleri önemli iskelelerden biri de Samsun Limanı olmuştur. Samsun'da geçici barınmayı sağlayacak misafirhaneler belirlenmiş, ancak bu alanların yetersizliği nedeniyle, mübadillerin bir kısmı kasaba ve köylere yönlendirilmiştir. Tütüncülükle uğraşanlar, Alaçam-Bafra ve Çarşamba bölgelerinde ve çoğunlukla Rumların terk ettikleri arsa ve evlere yerleştirilmişlerdir. Mübadillerin yerleşmesi için 61 adet yaşanabilir ve 103 adet onarılan konut iskana açılmıştır [39, 40]. 1950'li yıllarda ise Bulgaristan'dan Alaçam'a göç gerçekleşmiş ve yeni konut alanları belirlenmiştir.

1923-1950 yılları arası dönemde Alaçam merkezde, ulaşım ve diğer teknik altyapı (elektrik, içme suyu gibi) düzenlemeleri gerçekleştirilmiş; Alaçam Deresi için sed inşası; Şadi Bey Camisi mezarlığının park olarak işlev değişikliği; sinema ve mahkeme yapılarının inşası gibi uygulamalar yapılmıştır. Alaçam Kaymakamlığı'nın 16 Mayıs 1945 tarih ve 1636 sayılı kararı ile kurulan Alaçam'ı Güzelleştirme Cemiyeti de Alaçam'ın imarı konusunda çalışmalar yapmış[41]; ancak bu dönemin valisi Kitapçıgil'e göre çok fazla bir uygulama gerçekleştirilememiştir [42].

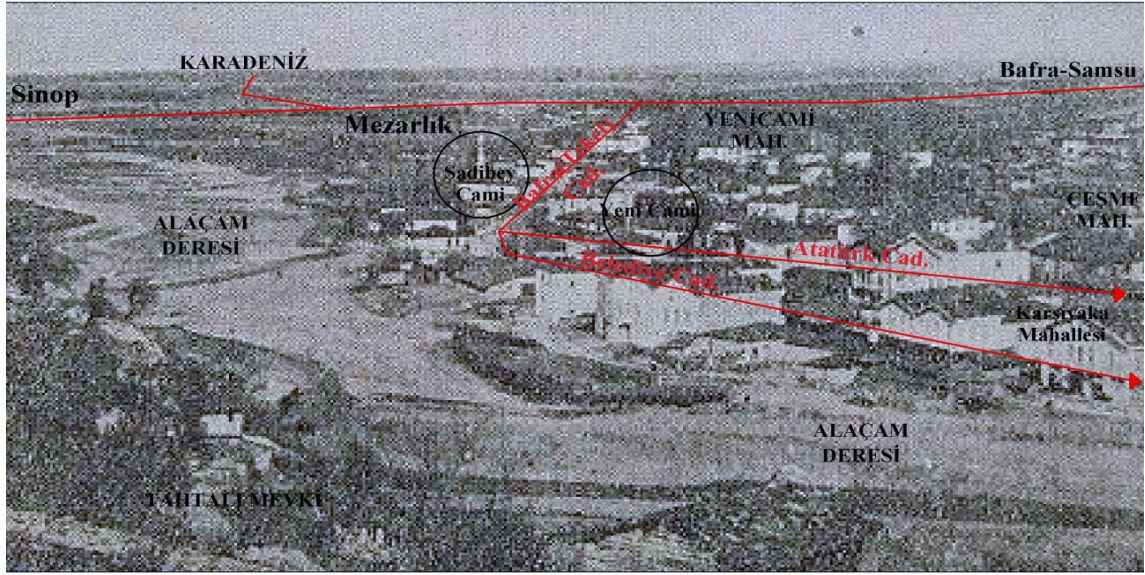
Kentsel sit alanı içerisinde kalan 3 mahallenin de 1923 yılı öncesinde kurulan mahalleler olduğu ve gelir seviyesine göre birbirinden ayrıştığı bilinmektedir. Rum (Çeşme) Mahallesi, zengin tütün tüccarlarının yer seçtiği, büyük bahçeli konaklara sahip bir mahalledir. Pergeli Mevkisi'nden gelen içme suyu nedeniyle mahalledeki konakların bahçeleri ve her sokağın köşe başında bir çeşme bulunduğu belirtilmektedir. Sokağın durağan ögesi olan çeşmeler, bu dönemde çeşme sohbetleriyle yaşamsal, estetik görünümüyle çevresel anlamda sokağın önemli bir ögesi olmuşlardır. Mübadeleden sonra gayrimüslim zengin tütün tüccarlarının mahalleden gitmesiyle birlikte, Müslümanlardan ileri gelenler tütün ticaretine devam etmiştir. Tüccarlara ait olan büyük konaklar ise, yeni kullanıcıları ile varlıklarını devam ettirmişlerdir. Cumhuriyetten önce kurulan Rum Mahallesi'nde; Reji İdaresi, Tütün mağazaları, Büyük Kilise, Hamam gibi idari, ticari ve dini yapılar yer seçmiştir. Rum Mahallesi, cumhuriyetin ilanından ve mübadeleden sonra da eski değerini bir süre korumuştur. Kapitülasyonlarla yabancıların işletmekte olduğu Reji İdaresi'nin 1923'den sonra millileşmesi ve TEKEL ismini almasıyla birlikte; Alaçam'ın mekansal, sosyal ve ekonomik anlamda değişim süreci hızlanmıştır. Eski Reji binası bir süre TEKEL olarak varlığını sürdürdüktan sonra bilinmeyen bir sebepten yanmıştır [43].

Çömlekçi (Karşıyaka) Mahallesi, Çömlek atölyelerinin olduğu, terzilik, demircilik, marangozluk, gibi zanaatkarların yer seçtiği bir mahalle iken mübadele ile birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşan mübadillerin yerleştirildiği bir mahalle olmuştur. Çömlek atölyelerinin bölgede bulunması nedeniyle bu dönemde mahalleye, Çömlekçi Mahallesi ismi verilmiştir. Rum Mahallesi'nden farklı olarak Çömlekçi Mahallesi'nde çeşmeler, yerini su kuyularına bırakmıştır. Çömlekçi Mahallesi'nde de Sivritepe'nin yamaçlarında bulunan kiliselerden söz edilmektedir. Cumhuriyetin ilanı, gayrimüslimlerin Alaçam'dan ayrılması ile birlikte, kiliseler zamanla yıkılmış ve bu alana ulaşımı sağlayan sokaklar da işlevini kaybetmiştir. Sivritepe'nin yamaçlarında ve Çömlekçi Mahallesi'yle aynı yakada bulunan Tahtalı Mahallesi ise, Gayrimüslim yerleşimleri arasında gelir seviyesi en düşük olan yerleşimdir. Yerleşimde tahtadan yapılmış tek katlı evlerin varlığından söz edilmektedir. Mübadele ile Tahtalı Mahallesi'ne de mübadillerden yerleştirilenler olmuştur [44].

Fırat'ın Cumhuriyetin ilanından sonra Alaçamın nahiyeden ilçeye dönüştüğü dönemlerde Alaçam'ın geleneksel sokaklarını ve yapılarını tasvir eden yazısı şöyledir:

... ortada henüz yapılmış bir şey mevcut değil, kasabanın sokakları ve bütün iç yolları yürünemeyecek derecede bozuk olduğundan yağmur yağdığında çamurdan geçilmez bir hale gelmektedir. İlçenin şöyle dolaşacak küçük bir meydanı dahi yoktur. Yeni kurulmakta olan elektrik fabrikası halkın sevinç ve memnuniyetini mucip olmakta ise de bu pek önemli ihtiyacın tamamlanması ve Alaçamın ışığa kavuşması için daha bir hayli beklemek lazım geldiği anlaşılmaktadır. Alaçam'da her evin bir bahçesi ve içinde kuyusu vardır. Halkın ekseriyeti mübadil vatandaşlar teşkil etmektedir. Bunlar çalışkan ve mütevazî kimseler olup tütüncülük, ziraat ve küçük sanatlarla meşgul olmaktadır. İlçenin başlıca mahsulü tütün, mısır ve diğer hububattır. Bunlardan tütün müstesna diğerleri ihraç edilmemekte, yalnız kasabanın ihtiyacını karşılamaktadır [45].

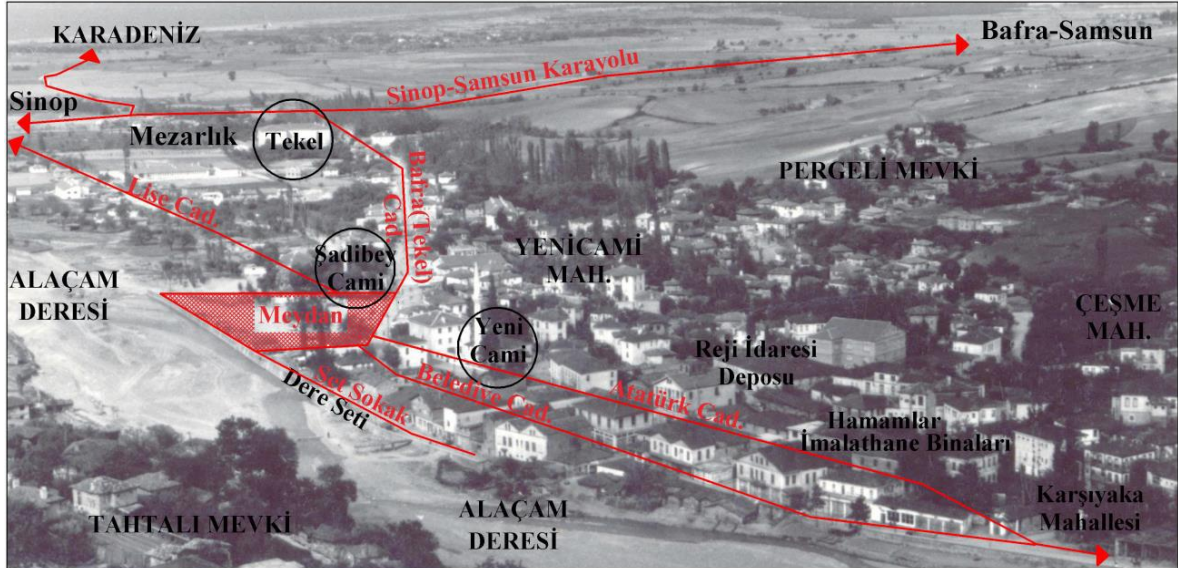
Günümüz geleneksel sokaklarının 1923-1950 yılları arasındaki durumunu gösteren fotoğraflar kaynak olarak kullanıldığında, bu dönemde sokakların taş malzeme ile kaplı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca büyük taşlarla oluşturulan çizgisel hatlar, kaldırımlar döneme ilişkin bilgi veren önemli özelliklerden bazılarıdır. Bu dönemde trafiğin ve yayanın bir arada olduğunu ve bu duruma göre çevre düzenlemelerinin sokağa yansıdığını söylemek mümkündür. Atatürk, Belediye ve Hürriyet Caddesi gibi kentin ticari ve idari hareketliliğinin yoğun olduğu sokaklar, sıklıkla müdahalelere konu olmuşlardır. Garaj alanının yer alması, otopark ihtiyacı ve taşıt sayısı ve kullanım sıklığı gibi nedenler, sokakların değişimindeki önemli etkenlerdendir [46].

Şekil 4. Kentsel Sit Alanlarının 1930lardaki görünümü [49].

3.2.3. 1951-1980 Arası Dönem

Alaçam'ın 1944 yılında ilçe olması, 1957 yılında ilk imar planının yapılması, su ve elektrik gibi altyapıya yönelik düzenlemeler ve taşıt ağırlıklı olarak ulaşımdaki değişimler, yerleşimin 1950li yıllardaki kentsel yaşam kalitesini etkileyen önemli değişimlerden bazılarıdır. İlk imar planı, Sivritepe, Alaçam Deresi ve yerleşimin kuzeyinin Karadeniz yönünde bataklık olması, dere çevresinde jeolojik sakıncalı alanların yer alması ve yerleşmedeki tarım alanlarının varlığı gibi etmenler nedeniyle yerleşimin gelişimini büyük oranda geleneksel doku ve yakın çevresinde geliştirmiştir. Ancak tütüncülüğün önemli bir gelir kaynağı olması ve özellikle TEKEL binasının yerleşme merkezinin kuzeyinde yerleşmesi, kırdan kente göç gibi nedenlerle gelişim zamanla kuzeye yönelmiştir. Bu dönemde Alaçam'ın çevre yerleşimlerle ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine yönelik yol iyileştirmeleri, Cumhuriyet Meydanı'nın ve kent merkezinin düzenlenmesi gibi çalışmalar sırasında Atatürk ve Bafra Caddesi gibi caddelerin yanındaki geleneksel yapı ve sokak dokularına da müdahale edilmiştir.

Şekil 5. Kentsel Sit Alanlarının 1960lardaki görünümü [50].

1950li yıllar, denizci feneri ve gaz lambası gibi aydınlatma araçlarının yerini elektriğin aldığı ve aynı zamanda telefonun da önemli bir haberleşme aracı olarak kent yaşamına katıldığı yıllardır. Sokaklardaki elektrik ve telefon hatları için kullanılan direkler, bağlantı elemanları sokağın yeni öğeleri olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bu dönemde de sokaklar, tören ve gösterilerin gerçekleştiği (resmi bayram törenleri, düğünler gibi),

sevinç ve üzüntülerin toplu olarak yaşandığı alanlardan biri olarak toplumsal yaşamın önemli bir parçası olmaya devam etmiştir.

Çeşme Mahallesi'nde yaşayan Baş, bu dönemdeki sokağın gündelik yaşam içerisindeki yerini ve sokakların fiziki değişimini şöyle değerlendirmektedir:

Sokak yaşamı havanın kararması ile biterdi. Hava kararana kadar sokaklar cıvıltı cıvıltı. Büyükler sohbet eder, küçükler oyun oynardı. Çeşmebaşı sohbetleri de olurdu, sıra tartışmaları da.

Önce dere yatağından taşlar toplanır, sonra belediye taş ustaları kaplama yapardı. Bazen sel geldiğinde taşları söker, sökülen yerler yine tamir edilirdi. Belediye Başkanı Şadi Bey zamanında sokaklar beton kaplandı. Sonra günümüzdeki kilitli parkeler. Üst üste döşenen yol kaplamalarıyla nereden baksanız yol kotu en az yarım metre yükseldi. Kaldırım, 1960'lı yıllarda da vardı. Kanalizasyon üzerine kapatılan büyük taşlar, aynı zamanda kaldırım vazifesi görüyordu. Kapak taşlar, Rumlar zamanından kalmaydı. Biz kanalizasyon sistemine dere diyorduk. Algın diyorduk hatta. Tuvaletler de oraya bağlıydı. Oradan da çaya akıyordu. Hendek vardı. Değirmen hendeği vardı. Şehir dışında. Şehir içinden akan, kimi yerde açık, kimi yerde kapalı geçiyordu. Ev altlarından geçiyordu. Kanalizasyon Değirmen Hendeği'ne veriliyordu [47].

Alaçam Deresi, her dönemde yerleşmenin sosyo-kültürel ve mekansal yapısında önemli bir yere sahip olmuştur. Derenin iki yanındaki kentsel gelişim, bir köprüyle farklı mahallelerin birbiriyle iletişimlerini sağlayacak biçimde birleştirilmiştir. Ahşap köprü, gündelik yaşam içerisinde kimi zaman ticari ve idari kullanımlara erişimin bağlantısı, kimi zaman düğün, bayram gibi törenlerin önemli mekanlarından biri olmuştur. Diğer yandan dere taşkınları sırasında köprünün zarar görmesi ve mahalleler arasındaki bağlantının kopması da Alaçam için tarih boyunca önemli sorunlardan biri olmuştur.

Şekil 6. Karşıyaka ve Çeşme Mahallesi'ni birbirine bağlayan eski tahta köprü [51].

1980li yıllara kadar idari, ticari, sınai ve toplumsal hareketliliğin en yoğun olduğu alanlardaki Atatürk, Belediye ve Eskişube Caddesi, İstiklal Sokak gibi yollar, genişletme, malzeme değişikliği gibi fiziki müdahaleler yanısıra yaya, bisiklet ve atlı arabadan motorlu taşıt trafiğine yönelen kullanım değişikliklerine de konu olmuştur. Kent merkezinde büyük oranda işlev odaklı hareketliliğin belirlediği bu sokak değişimi, konutun yoğun olduğu sokaklardan farklılık göstermektedir. Konut yoğun alanlardaki sokaklar, çoğunlukla geleneksel dokunun korunduğu alanlar olarak, çocukların oyun ve öğrenme alanı, büyüklerin ise komşuluk ilişkilerini devam ettirdikleri yaya kullanımı ağırlıklıdır.

Şekil 7. Atatürk Caddesi ve geleneksel sokaklar [52].

3.2.4. 1980 Sonrası Dönem

1980li yıllar ve sonrasında Alaçam sokaklarının değişimini büyük oranda imara yönelik yasal ve yönetsel kararların belirlediği ve Alaçam nüfusunun azalma yönündeki eğiliminin de bu değişimde etkili olduğu belirtilebilir. Alaçam'ın 1985 ve 1988 onay tarihli imar planları, 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu'nu kapsamında yapı adaları, bunların yoğunluk ve düzenine ve yollara ilişkin kararları belirleme bakışıyla hazırlanmıştır. Bu planlar, günümüz kentsel sit alanlarını da kapsayan bir alanda kentsel gelişime yönelik kararların belirlendiği planlardır. Her iki plan da, kentsel sit alanlarındaki sokak dokusunu çoğunlukla düzenlemeyi öngören kararlar getirmiştir. Ancak 1980ler artan taşıt trafiğiyle birlikte yaya öncelikli sokakların, taşıt öncelikli kullanımlara göre düzenlemelerinin hız kazandığı bir dönemdir. Alaçam imar planları da, kaldırım ve taşıt yolu biçimindeki düzenlemelerle, özellikle ana ulaşım aksları ve kent merkezindeki sokakların genişletme ve otopark sorununa çözüm üretme gibi kararları içeren bir biçimde hazırlanmıştır.

1980li yıllara ait hazırlanan planlar doğrultusunda, ilçenin kentsel donatı alanları kuzeydoğu yönünde belirlenmiştir. Ticari faaliyetleri ve konut yoğunluğu da kuzeydoğu yönünde ve Bafra Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulama İmar Planı'nda 10 m. taşıt yolu olarak öngörülen Hürriyet Caddesi aynı zamanda çevre köy yerleşimlere gidilen ulaşım yolu olması sebebiyle, 10 m. taşıt yolu olarak düzenlemiştir. İmar planında düzenlenmesi öngörülen çıkmaz sokakların bir kısmı diğer yollarla bağlantı sağlayacak biçimde düzenirken, diğerleri korunmuştur. Göç ve yeni konut alanlarına yerleşme gibi nedenlerle işlevsiz kalan geleneksel yapıların bir kısmı zamanla yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve sokak dokusunun değişimine neden olmuşlardır.

Alaçam merkezi tarihi yapı ve çevrelerin belgeleme, projelendirme ve uygulama sürecine ilişkin çalışmalar, 1990lı yılların ilk yarısında başlamış ve 2000li yıllarda hız kazanarak devam etmiştir. Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan elde edilen bilgi ve belgeler değerlendirildiğinde; 1994 -2000 yılları arasında Doğal ve Arkeolojik Sit Alanları'na ilişkin kararlar ağırlıktayken; 2000 yılı sonrasında Kentsel Sit Alanları ve tek yapı tesciline yönelik kararların sayısında artış olmuştur. 2008 yılında Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları ve devamında gerçekleştirilen 2011 onay tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı ile geleneksel sokakları koruma yönündeki kararlar hız kazanmıştır. 2011 yılı sonrasında Sokak Sağıklaştırma Projeleri'ne yönelme de söz konusudur.

Alaçam Sit Alanı'ndaki Karşıyaka Mahallesi, genellikle konutların yerleştiği ve sınırlı düzeyde ticari işlevlere ait yapıların bulunduğu bir mahalledir. Konut alanlarında, 1-2 katlı geleneksel konut yapıları ve 4 kata kadar örnekleri görülen yeni yapılar bulunmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde geleneksel yapıların bir kısmının yıkılması, diğer birçoğuna ekler yapılması ile geleneksel doku büyük oranda değişime uğramıştır. Ayrıca yol genişletme sürecinde de yapılarla müdahale edilmiştir. Bu yöndeki plan kararlarının uygulanmadığı bazı alanlarda geleneksel doku örnekleri günümüze ulaşmıştır. Mahallenin sokaklarındaki geleneksel yapılar ve bu yapıların cephelerindeki mimari detaylar, sokağa katkı sağlayan en önemli durağan öğelerdendir. Sokağın durağan öğelerinden bir diğeri ise bahçe duvarlarıdır. Bu duvarlar, Köprübaşı Sokak'ta da örnekleri görüldüğü biçimiyle "taraba" olarak adlandırılan ahşap veya yığma taş malzeme olarak kullanılarak, bahçeyi sokaktan

algılayabilecek biçimde inşa edilmişlerdir. Ancak günümüzde farklı malzemelerle ve çeşitli yüksekliklerde gerçekleştirilen bahçe duvarları da yapılmaktadır. Özellikle mübadele sonrası farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya sahip kullanıcıların yapı sahipliği, yapılar ve sokaktaki yaşamın değişimine de neden olmuştur.

Şekil 8. Çay Sokak.

2000li yıllarda geleneksel yapıların birçoğu ek ve yeni yapılar, pencere ve kapı gibi mimari öğelerin boyut ve malzeme değişimi, teknolojik ilerlemelere bağlı olarak yapıya eklenen geçici ve/veya kalıcı eklerle (tv anteni, güneş paneli, internet bağlantıları gibi) çeşitli değişimlere uğrayarak sokağı da etkilemişlerdir. Geçmişte su ihtiyacına karşılamak için konut bahçesindeki kuyu ve mahalleye ait ortak çeşmeler kullanılırken; günümüzde altyapının yenilenmesi sonucunda kuyuların çoğunluğu kapatılmış, ortak çeşmeler ise eskisi kadar aktif olmamakla beraber kullanılmaya devam edilmektedir (halı yıkama, hayvanların su ihtiyacı gibi nedenlerle). Çeşmelerin eskisi kadar kullanılmaması sebebiyle sokağın yaşamsal bir ögesi olan çeşme başı sohbetleri de artık yok olmuştur. Sokakların çevresel öğelerinden bir diğeri ise günümüzde sokaklara yerleştirilmiş kent mobilyalarıdır (Oturma birimleri, aydınlatma elemanları, yönlendirici ve açıklayıcı levhalar ve çöp kutuları gibi). Sokaklar genellikle taşıt-yaya kullanımına göre düzenlenmiş ve günümüzde “kilitli beton” olarak ifade edilen biçimde malzemeleri yenilenerek kullanılmaktadır. Geçmişte sokak boyunca devam eden kavak ve Sivritepe yönündeki zeytin ağaçları çoğunlukla yokolmuştur. Konut bahçelerindeki meyve ağaçları ve çiçekli bitkiler, sokağın önemli çevresel öğeleridir.

Şekil 9. Karşıyaka Mahallesi.

Yaşlı nüfusun artışı, çocuk ve genç nüfusun azlığı gibi demografik yapıdaki değişimler de sokakların kullanımını etkileyen önemli öğeler arasındadır. Sokak yaşamı, sınırlı düzeyde de olsa komşuluk ilişkileri bağlamında devam etmekte ve sokak güvenli bir ortam olarak ifade edilmektedir.

Çeşme Mahallesi'nin kent merkezine yakınlığı, ilçenin önemli ulaşım bağlantılarının mahalleden geçmesi, mahallede yaşayanlar arasındaki sosyo-ekonomik farklılık, işlevsiz geleneksel yapılar gibi unsurlar sokakların değişimini büyük oranda etkilemiştir. Çeşme Mahallesi'nin kentsel sit alanı içerisinde kalan önemli ulaşım aksları arasındaki İstiklal, Hürriyet, Çeşme I, II ve III Sokağı geleneksel dokunun en yoğun olduğu alanlarda yer alırken; Atatürk Caddesi ise dönemsel değişimlerle biçimlenmiş ana ulaşım aksıdır.

Şekil 10. İstiklal Sokak.

Sokak adları zaman içinde değişmiş olsa da, günümüzdeki biçimiyle Cumhuriyet Dönemi'nin değerlerini ve mahalledeki geleneksel çeşmeleri açıklamaktadır.

Mahallenin geleneksel sokakları, Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde özellikle plan kararlarıyla değişime konu olmuşlardır. Bu plan kararları, büyük oranda işlevsel değişim ve taşıt önceliğine yönelik düzenlemelere yönelirken; çıkmaz ve diğer geleneksel sokak yapısının değişimine dair müdahaleleri öngörmüşlerdir. Sokakların taşıt öncelikli olarak kullanılması, özel araç sahipliğindeki artış ve sokakların araç park yeri olarak plansız kullanılması sokağın yoğunluğunu artırmakta ve yaya kullanımını büyük oranda etkilemiştir. Ancak Koruma Amaçlı İmar Planı'yla birlikte koruma önceliğinde müdahalelere yönelme sözkonusudur.

Çeşme Mahallesi'nin ticari hareketliliği, özellikle Atatürk Caddesi çevresinde ticari kullanım artışını da beraberinde getirmiştir. Bu süreç, geleneksel yapıyla uyumsuz yeni yapıların inşası ve/veya geleneksel yapıların ticari öncelikli işlevsel değişimine neden olmuştur. Çeşme Mahallesi'nin geleneksel özelliğini günümüze taşıyan en önemli sokaklarından olan ve Sokak Sağlıklaştırma Projesi için çalışmalarına başlanan İstiklal Sokak, Kentsel sit alanına ilişkin belge niteliğindeki dokusuyla karşımıza çıkmaktadır. İstiklal Caddesi'ne bağlanan çıkmaz sokaklar ve caddenin diğer sokaklarla bağlantısını sağlayan merdivenli yollar da geleneksel dokunun önemli bir parçası olarak varlığını devam ettirmektedir.

Geleneksel yapılarda genellikle yaşlı nüfus yaşarken; yeni yapılarda çocuk ve genç nüfus oranının daha fazla olduğu alan araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Sokaklarda çocuk nüfusunun azalması, teknolojik gelişmeler (internet, bisiklet, televizyon gibi), taşıt öncelikli ulaşım gibi nedenler, sokakların aktif kullanıcısı olan çocukların sokağı yeterince kullanmamasını beraberinde getirmiştir. Sokakların yaşamsal öğelerinden olan çocuk oyunları, günümüzde neredeyse yok olmuştur.

Yenicami Mahallesi, geleneksel konut yapılarının büyük oranda korunduğu konut alanları içerisinde Eski Şube Sokak, Karagüllü ve M. Aykaç Sokak; ticari faaliyetleriyle yeni yapıların arasındaki Atatürk ve Belediye Caddesi ve Önder Sokağı'yla kentsel sit alanının içinde yer alan mahallelerden biridir.

Şekil 11. Eski Şube Sokak.

İmar Planları'nda geleneksel sokaklar incelendiğinde; geleneksel özellikleri korunan sokaklar yanısıra imar planı kararlarıyla düzenlenen yollar da dikkat çekmektedir. Özellikle ticari merkeze yakınlığının plan kararlarını etkilediğinden bahsedilebilir. Ancak Koruma Amaçlı İmar Planı ile geleneksel sokakların korunmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Ticari alanda bulunan Atatürk Caddesi, sit alanının en uzun caddelerinden biri olup, ticari fonksiyonların yoğun olduğu bir caddedir. Atatürk Caddesi üzerinde bulunan geleneksel dokudaki yapılar, 2 ve 3 katlı olup, alt katları ticari, üst katları depo olarak kullanılmaktadır. Yeni yapılar ise, geleneksel yapılara bitişik olarak inşa edilmiştir. Sit alanı içerisinde en çok değişime uğrayan sokaklardan biri olan, Atatürk Caddesi, geçmişte üstlenmiş olduğu ticari hareketliliğini günümüzde de sürdürmektedir. Atatürk Caddesi üzerinde ve mahalleye ismini veren Yenicami, en önemli durağan, yaşamsal ve çevresel öğelerden biri olarak günümüze ulaşmıştır. İlçenin geçmişte yaşamsal bir ögesi olan kapı önünde tütün dizme işlemi, günümüzde de Yenicami Mahallesi'nde devam etmektedir. Kültürel, sosyal, ekonomik ve fiziksel anlamda sit alanının geçmişini ifade eden bu yaşam biçiminin sokakta devam ettirilmesi, sokağın yaşamsal öğelerinin sürdürülebilirliğinde önemli bir örnektir.

4. Tartışma ve Sonuç

Sokaklar, toplumsal yaşamın canlı ve öğretici alanlarıdır. Kentteki toplumsal, ekonomik ve politik gibi çok boyutlu gelişim ve değişimin sonuçlarından en çok, belki de en hızlı etkilenen alanlarından biridir. Aynı zamanda, sokak da son yıllarda çok sık karşılaşıldığı biçimiyle, proje ve tasarımlarla birçok açıdan bulunduğu çevreyi etkileyebilmektedir. Özellikle özgün değerleriyle öne çıkan sokakların "sağlıklaştırma projeleri" olarak ayrıntıda tasarımlarının gerçekleştirilmesi ve hatta uygulanmasıyla birlikte, bazı tarihi çevreler sokaklarıyla anılır hale gelmiştir. Dolayısıyla tarihi çevrelerdeki sokakların, bir yandan tarihe tanıklık eden birikimlerinin tarih bilgisi olarak araştırılması, diğer yandan sürdürülebilir koruma-kullanma kararlarının alınabilmesi için belgelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Sokağı, kentsel yaşam içinde farklı bakış açılarından ele alan bilimsel çalışmalar, sokağın açıklanmasında fiziki yapısı yanısıra toplumsal ve doğal çevreyle kurduğu ilişkinin de açıklanması gereğini vurgulamaktadır. Bu bakışla, sokağı analiz etmeye çalışan bir yaklaşımın sokağı doğal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi çok çeşitli açılardan değerlendirmesi ve mimari ve kentsel açıdan yapısal değişiminin de bu yaklaşımla birlikte ele alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Sokağın tarihi ve kültürel birikiminin açıklanması ve sokağın belgelenmesi açısından bu değerlendirmeler yönlendirici olmuş ve bu çalışmada sokağın tarihi birikiminin belgelenmesinde durağan, yaşamsal ve çevresel öğeler bağlamında dönemsel değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Sokak, yapılar, mimari detaylar, sokak mobilyaları gibi durağan öğelerle, yaşayanları ve sokaktan gelip geçenlerle hareketli ve yaşamsal bir alan haline dönüşmektedir. Kentin topografyası, iklimi, flora ve fauna gibi değerleri de diğer tüm değerlerle birlikte sokağın biçimlenmesine yön vermektedir. Ancak sosyo-mekansal, ekonomik ve doğal çevre gibi çok yönlü bir değerlendirmede dönemsel verilere ulaşılması çok da olanaklı olmamaktadır. Bu nedenle, çalışmanın örnekleme için de genellemler üzerinden dönemsel değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu değerlendirmeler bağlamında, Alaçam'ın 19. yüzyılda ve sonrasında büyük oranda ticari hareketliliğin belirlediği, sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamın ve doğal çevrenin biçimlendirdiği bir sokak dokusuna sahip olduğu; özellikle 1950 ve sonrasında ise çoğunlukla imar planlarıyla biçimlenen ve özgün dokunun değişmeye başladığı sokaklara sahip olduğundan bahsedilebilir. 2000 ve sonrası yıllar ise, planlamada tarihi yapı ve sit alanlarının belgelenecek koruma öncelikli yaklaşımlara yönelindiği bir dönemdir. Sonuç olarak, Alaçam tarihi çevresindeki sokakların örneklediği bu çalışma, sokağın mekansal değişim sürecinin belgelenecek, tarihi birikimin açıklanması ve planlama sürecinde böylesi bir bakışla sokakların değerlendirilmesini gerekli görmektedir.

Kaynakça

- [1] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [2] Hasol, D. 1995. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. Yem Yayınları, İstanbul, 520s.
- [3] Türkçe Sözlük, 2011. Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı. Ankara. 2800s.
- [4] Jacobs, J. 2015. Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı (Doğan, B., ed.), Metis Yayınları, İstanbul. 472s.
- [5] Jacobs, J. 2015. Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı (Doğan, B., ed.), Metis Yayınları, İstanbul. 472s.
- [6] Crouch, D., 1998. The Street in the Making of Popular Geographical Knowledge. Fyfe, R.N. ed. 1998. Images of the Street Planning, Identity and Control in Public Space. London/Newyork: Routledge, 160s.
- [7] Crouch, D., 1998. The Street in the Making of Popular Geographical Knowledge. Fyfe, R.N. 1998. Images of the Street Planning, Identity and Control in Public Space. London/Newyork: Routledge, 160s.
- [8] Appleyard, D., Gerson, M.S. ve Lintell, M. 1981. Livable Streets, University of California Press, s.29-30.
- [9] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [10] Tarihi ve Geleneksel Alanların Korunması ve Çağdaş Yaşamdaki Rollerini Konusunda Tavsiye Kararı, 1976. http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/kultur/tarihirol_t_k.pdf (Erişim Tarihi:20.09.2017).
- [11] Streetscape in Historic Towns, 1978. <http://www.icomos.org/publications/93towns7h.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2017).
- [12] Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, 1987. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0884650001353670152.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2017).
- [13] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [14] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [15] Madran, E. 2002. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler - 1800-1950, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 232s.
- [16] Madran, E., 2009. Tarihi Çevrenin Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre, Tavırlar, Düzenlemeler, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, ss.6-16.
- [17] Madran, E. 2002. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler, 1800-1950, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 232s.
- [18] Madran, E. 2002. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler - 1800-1950, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara, 232s.
- [19] Ülgen, A. S. 1943. Anıtların Korunması ve Onarılması, Maarif Matbaası, Ankara, 85s.
- [20] Hovardaoğlu, Ç. S. 2014. Kayseri Oelsner-Aru Planı ve Plan Uygulama Sürecinde Yerel Yönetimlerin Rolü(1930-1965). Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 23, sayı 1, ss. 39-55.
- [21] Tekeli, İ., Ortaylı, İ. 1978. Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Türk İdareciler Derneği, Bilimsel Araştırma Dizini-2, Birinci kitap, Ankara.
- [22] Tekeli, İ. 1980. Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri, (Gök, T. Ed.). Türkiye'de İmar Planlaması. Ankara.
- [23] Madran, E., 2009. Tarihi Çevrenin Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre; Tavırlar, Düzenlemeler. Ankara : TMMOB Mimarlar Odası Yayını, s.s.6-16.
- [24] Madran, E., 2009. Tarihi Çevrenin Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre; Tavırlar, Düzenlemeler. Ankara : TMMOB Mimarlar Odası Yayını, ss.6-16.
- [25] Kuban, D., 2000. Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Yem Yayınları, İstanbul, 207s.
- [26] Aru, K.A. 1965. Yayalar Taşitlar Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, ss.210.
- [27] Hovardaoğlu, Ç.S. 2014. Kayseri Oelsner-Aru Planı ve Plan Uygulama Sürecinde Yerel Yönetimlerin Rolü(1930-1965). Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 23, sayı 1, ss. 39-55.

- [28] Madran, E. 2009. Tarihi Çevrenin Tarihi: Osmanlı'dan Günümüze Tarihi Çevre, Tavırlar, Düzenlemeler. TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, ss.6-16.
- [29] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [30] Atacan, F., Pekdemir, A. 1984. Tarihi Çevre Korumasında İlk Aşama: Saptama-Belgeleme. Mimarlık Dergisi, Yıl:22, Sayı:3-4, Ankara, s. 16-17.
- [31] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [32] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [33] Aktüre, S. 1978. 19. yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
- [34] Hamilton, W.J., 1842. Researches in Asia Minor, Pontos, Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology, London, Volume I, ss.298.
- [35] Fırat, N. 2013. 1775/21 1775/21 numaralı (H.1292/M.1875-1876/H.1295/M.1878) Samsun Şeriyeye Sicilinin Transkripyonu ve Değerlendirilmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- [36] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [37] Anakök, T. 2006. Alaçam Tarihi, (Anakök, C.K. ed.), İstanbul.
- [38] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [39] Duman, Ö. 2010. Rumeli'den Samsun'a Göç (1923-1970), Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Varlıkları, Samsun.
- [40] İpek, N. 2012. Selanik'ten Samsun'a Mübadiller, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Kültür Yayınları, 2012.
- [41] Anakök, T. 2006. Alaçam Tarihi, (Anakök, C.K. ed.), İstanbul.
- [42] Kitapçığıl, A.V. 1993. Vali Kitapçığıl'ın Anıları, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.
- [43] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [44] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [45] Fırat, M. 1947. Samsun Halkevi Dergisi, Ocak-Şubat Sayı:79, Samsun.
- [46] Mert, S. 2017. Tarihi Çevrelerde Sokağın Mekansal Değişim Sürecinin Belgelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 187s, Kayseri.
- [47] Şaban Baş , 23.07.2016 Sözlü Görüşme, Alaçam, Samsun.
- [48] Vula Pavlides Rushdoony Özel Arşivi, Samsun.
- [49] Çetin Koşar Arşivi, Samsun.
- [50] Kuzeyde Tütün-Memleket Mektubu Arşivi, Samsun.
- [51] Alaçam Kaymakamlığı, Bir Zamanlar Alaçam Fotoğraf Sergisi Arşivi, Samsun.
- [52] Alaçam Kaymakamlığı, Bir Zamanlar Alaçam Fotoğraf Sergisi Arşivi, Samsun.